

är uttalad av den föga pålitlige Peder Svart (c:a 1560) med orden: Dock kommo de (= kapitlen) ingen väg därmed.

Vad Adell vill göra gällande är nu att den svenska översättningen av N. T. som trycktes år 1526 i själva verket intet annat är än resultatet av domkapitlens arbete, mer eller mindre korriigerat under Laurentius Andreae's ledning. Och det är förunderligt att vid läsningen av hans bok se, hur den ena svårigheten efter den andra vid detta antagande finner en naturlig lösning.

Självfallet kan icke Adells tes anses slutgiltigt behandlad med detta arbete. Hans bok är fastmera att betrakta som ett uppslag, en nyckel. Från denna nya utgångspunkt måste de många olika spörsmålen på nytt upptagas och genomarbetas från kyrkohistorisk, litteraturhistorisk, filologisk och exegetisk synpunkt, innan det slutliga svaret kan givas.

Denna tidskrift är icke rätta platsen för en granskning av undersökningens detaljer och resultat på de särskilda punkterna. Det blir fackpressens uppgift. Blott må påpekas att självfallet icke alla sidor av problemet erhållit en så grundlig belysning som hade varit önskvärd. Jag tänker särskilt på den fråga som väl för lekmannen synes vara den första inför resultatet av Adells arbete. Ägde verkligen de svenska domkapitlen vid denna tid de personliga krafter som erfordrades för en så krävande uppgift? En undersökning av de svenska domkapitlen vid medeltidens utgång synes vara en av forskningens angelägnare uppgifter. Kan den frågan besvaras jakande synes en av de mest vägande betänkligheterna mot Adells lösning bortfalla.

Det får anses högst sannolikt att så verkligen skall visa sig vara fallet. Det vore i själva verket märkvärdigt, om motsatsen kunde bevisas. Ty förvisso var det vid denna tid den gamla åskådningens män som kunde uppvisa de största tillgångarna på lärdom och kultur.

Visar sig Adells tes hållbar, må vi av hjärtat glädja oss åt den *Ehrenrettung* som efter 400 år kommit den länge nog svartmålade medeltidskyrkan och dess domkapitel till del. Och Adell är att på det hjärtligaste lyckönska såväl till att ha fått bliva redskapet till denna akt av rättvisa som till att hava lyckats lösa det kanske svåraste problem den svenska litteraturhistorien haft att arbeta med.

Knut Peters.

Recensionen.

För orgel.

D. Buxtehude: Preludium och Fuga, 1696. Bärenreiter. Mk 1.40.

För den som älskar Buxtehudes musik är ett nyupptäckt verk av mästa-

ren kärkommet. Ovannämnda orgelverk anses numera autentiskt efter det fynd som gjorts av Lübeckerorganisten Walter Kraft. För utgivandet står Dr Edelhoff likaledes i Lübeck. Verket är märkligt i flera avseenden.

Det är det enda daterade av Buxtehudes orgelverk. Det är dessutom betydelsefullt i det avseendet att det tillhör Buxtehudes sista tid under vilken han påverkade Bach, till vilken period blott ett ringa antal verk med säkerhet kan hänföras.

Den form som vi lärt känna i den samlade upplagan av orgelverken (toccata med inskjuten eller vidhängd fuga, den senare flerdelad med variationsmässigt omvandlat tema) lämnar Buxtehude här. För första gången möter man den hos Bach förekommande formtypen med tvådelning i var för sig likvärdiga delar: preludium och fuga. Det nya formschemat gör att man icke känner igen den gamle Buxtehude. Det förefaller (om verket nu obestriddligen skall vara äkta) som om han själv icke heller känt sig fullt hemmastadd i denna stränghet. Trots den åsyftade slutenheten uppnås icke här den storartade helhetsverkan vi lärt oss beundra i de stora orgelverken av mästaren, till vilka man icke kan hänföra detta nyupptäckta verk. Detta hindrar icke att man spelar det med stor glädje och behållning och att man är tacksam för detta fynd som på sitt sätt berikar bilden av den store mästaren.

H. W.

Joh. Pachelbel: Sieben Choralpartiten. Band IV der Ausgewählten Orgelwerke. Bärenreiter. Mk 4.80.

Som en komplettering till band 2 och 3 av de utvalda orgelverken av Pachelbel, vilka lämnat en översikt av koralbearbetningar av skilda slag, tager band 4 sikte på en annan kompositionsform, koralvariationen. Till grund ligga sju koraler, av vilka de flesta förekomma i vår nuv. koralbok. På grund härav blir samlingen

synnerligen användbar vid postludie-spelningen.

H. W.

Telemann: Zwölf leichte Choralvorspiele für Orgel (Klavier oder Harmonium). Herausgegeben von Hermann Keller. Ed. Peters nr 4239.

Vid jämförelse med t. ex. Bachs koralförspel torde de här publicerade te sig ganska »lättfärdiga». Vilket icke hindrar, att häftet innehåller ett och annat, som är särdeles användbart. Lättspelt och lättbegripligt 1700-tals-musik.

A. R.

Sigfrid Walther Müller: Choralvorspiele, op. 58. Heft. I. Rieter-Biedermann, Leipzig.

Innehåller 10 korta, lätta eller medelsvåra koralbearbetningar. Somliga erinra mycket om förebilden: J. S. Bach. För övrigt äro de hållna i en ej alltför avancerad nutidsstil. Anbefalles till studium och användning.

A. R.

För blandad kör.

M. Prætorius: Wie schön leuchtet der Morgenstern.

L. Oslander: Jesus Krist, vår Frälserman. 0:15.

D. Wikander: Vak upp, min själ, giv ära. 0:20. C. W. K. Gleerups förlag.

De kyrkomusiker, som arbeta med små körer och isynnerhet med enbart damröster, ställas ofta inför olösliga uppgifter vid val av repertoar, när de vilja uppföra gedigen kyrkomusik. Det finns emellertid övernog av lämplig litteratur — två- och trestämmiga sätt-

ningar av Hassler, Prætorius, Othmayr m. fl. — men de sakna svensk text. Anmälaren finner därför den svenska upplagan av Prætorius' »Wie schön leuchtet der Morgenstern» synnerligen värdefull och hoppas, att den skall följas av flera i samma stil. Här förekommer sättningar från två till fem stämmor, mästerverk för såväl den blygsamma tvåstämmiga damkören som för den avancerade blandade kören, som har råd till att dela tenorstämman.

En av Lukas Osianders enkla koraler har försetts med svensk text ur 1695 års psalmbok och är avsedd att sjungas på påskdagen.

Wikanders tonsats till Gerhardts morgonpsalm »Vak upp, min själ, gif ära», återspeglar den kärva karolinska andan i Spegels översättning. Kompositionen omfattar en fyrstämmig figurerad koral med c. f. i sopranen, en trestämmig kontrapunktisk sats med c. f. i basen och en fyrstämmig homofon sats med c. f. i tenoren. Sats 4 är en uppreping av sats 1.

I. J.

- J. Verbener: Et incarnatus est.*
(För 3 st.)
- C. Goudimel: Såsom hjerten träget längtar.*
- O. Lassus: Miserere mei, Domine.*
- H. Prætorius: Vad min Gud vill, det alltid sker.*
- J. Gallus: (Handl): Herre, upp i himlen räcker din nåd.*
- J. Stobäus: Gud över oss förbarmar sig. (För 5 st.)*
- H. Schütz: Ditt namn, o Gud, jag lova vill.*
- J. S. Bach: Vår store Gud gör stora under.*
- J. G. Albrechtsberger: Offret stundar, blöd mitt sinne.*
- : Höga kors.

K. J. Ekman: De heliga rosor och liljor. (För 2 damst.)

—: *Jordens oro viker. a) För bl. kör, b) för manskör.) Sv. Kyrkans Diakonistyrelsens bokf.*

Diakonistyrelsens bokförlags hymnserie har utökats med en samling nytryck av mestadels gamla mästare. Äldst är ett mässavsnitt »Et incarnatus est» av J. Verbener (1400-talet). Mästaren är en typisk exponent för den första nederländska skolan. Sv. koralen 460 förekommer i Goudimels välkända sättning med c. f. i tenoren. Vid jämförelse med koralens danska och svenska upplagor är den förstnämnda avgjort att föredraga. Dess notvärden 6/4 och 3/2 förutsätta ett raskt tempo. Den svenska upplagan noterar 6/2 och 3/1. Likaså lämnar den danska upplagan en god fingervisning om lämplig tonart — A-dur. Lassus är företrädd med en innerlig tonsats »Miserere mei, Domine». »Vad min Gud vill det alltid sker» är en färgrik körkoral av Hieronymus Prætorius. Jacobus Gallus tonsats »Herre, upp i himlen räcker din nåd», företer en intressant blandning av polyfon stil och madrigalstil. Stort intresse tilldrager sig skåningen, Johann Stobäus' (1580—1646) femstämmiga körkoral. Utan att lasta kompositören för brist på självständighet, kan man tydligt märka förebilden: Mogens Pedersen, »Pratum Spirituale». Heinrich Schütz representeras av en strålande koral till sv. ps. 269. En ståtlig koral av J. S. Bach har sammanställts med en text ur 1920 års psalmboksförslag, vars versfötter alls icke passa samman med melodins tyngdpunkts schema. Sak samma gäller Albrechtsbergers båda välgjorda körsatser. Dessa passionstexter ha intet att göra med kompositionerna.

I. J.

Om orgel.

Paul Rubardt: Alte Orgeln erklingen wieder Bärenreiter-Verlag, Kassel. 54 sid. Mk. 1.20.

Den lilla boken innehåller beskrivningar över gamla, iståndsatta 1700-talsorglar i trakten kring Leipzig, bl. a. de båda berömda Silbermannorglarna i Rötha samt två »Bachorglar» i Störnthäl och Stöntzsch, så kallade emedan Bach efter deras färdigställande avsynat dem. (Till invigningen av den förra orgeln, där han själv deltog med sina thomaner, skrev Bach t. o. m. en särskild kantat: »Höchsterwünschtes Freudenfest».) Skildringen av restaurationsarbetets genomförande på de olika platserna ger en synnerligen klar bild av på vilket föredömligt sätt man med vaken ansvarskänsla och största pietet numera i Tyskland vårdar sig om och söker bevara sina orgelskatter från äldre tider.

C. E. R.

Willibald Gurlitt: Joh. Seb. Bach. Der Meister und sein Werk Furcht-Verlag, Berlin. Rmk. 1.80.

Prof. Gurlitt har i bokform utgett ett jubileumsföredrag om Bach. Bokens titel är: »Joh. Seb. Bach. Mästaren och hans verk». Sitt ämne behärskar förf. som bekant suveränt och framställningen är gjord på ett helt enkelt ypperligt sätt. Med utgångspunkt från de tre »kraftkällorna» i musikersläkten Bachs historia: den ost-mellantyska härstamningen, den evangelisk-lutherska trosvärlden och det inom släkten traditionella spelmansyrket, ger Gurlitt en utomordentligt levande skildring av J. S. Bachs och hans verks historia, huru de tre nedärvda kraftkällorna därvid i mångt och mycket blevo bestämmande för

mästarens utveckling och för de verk, han skapade. Stort värde ligger däruti, att läsaren göres så väl förtrogen med tidens kulturella och religiösa förhållanden. Mot den och storartad inlevelse vittnande teckningen av tidsmiljön såsom bakgrund ställes Bach fram för läsarens ögon på ett sätt, som har mer än vanligt stora förutsättningar att kunna vidga och fördjupa förståelsen för den odödliga Thomaskantorn och hans musik.

C. E. R.

Hymnologiskt.

Elis Selin: Luthers psalmer, Texternas ursprung och tillblivelse. Helsingfors, Bokspedition A. B. 1935, 94 sidor.

Kyrkoherden i Hitis, Åboland, Elis Selin har sammanskrivit en översikt över de psalmer av Luther, vilka förekomma i Finlands svenska psalmbok till antalet 29 samt dessutom över 8 andra psalmer. Som läsare tänker sig förf.: »präster, kantorer, lärarinnor, lärare, församlingsbor». Boken är en populärt hållen framställning av olika uppgifter om dessa psalmers original, uppkomst, ålder och innehåll. På basen av den hymnologiska forskningen och traditionella uppgifter har författaren givit psalmerna en helt varm miljö, som gör dem levande för församlingen. Boken har rent uppbyggligt värde, men saknar icke heller betydelse för det nutida livliga psalmstudiet genom att den ger en samlad översikt över de egentliga Lutherpsalmerna. Förf. gör själv det förbehållet, att han icke önskat taga parti »i åsikter för eller mot, som vid nästan varje psalm möter».

O. S-n.

Kustaa Hallio: Suomalaisen Virsikirjan virret, Finska Litteratur-

sällskapets förlag, Helsingfors
1936. 912 sidor.

Med detta arbete har ett standardverk av finsk psalmhistoria utkommit. Författaren, prosten K. Hallio har länge förberett boken, men förlänades icke förmånen att själv se sitt verk i tryck. Han avled nämligen under pågående tryckningsarbete. Prosten H. har samlat alla de psalmtexter, som utgöra beståndsdelarna i den nuvarande finska psalmboken. Tydligt med J. W. Beckmans, »Den nya Svenska Psalmboken» som förebild har han gått tillbaka till psalmernas källor och publicerar deras eventuella latinska, tyska, svenska eller danska original, liksom också olika finska versioner, dock icke andra än sådana, som utövat inflytande på den nuvarande textens tillkomst. På detta sätt blir arbetet överskådligt och redigt. Man drunknar icke i detaljerna, men erhåller dock gedigna kunskaper. Han har haft förmånen att i fråga om de finska psalmböckerna från reformationstiden få bygga på ett grundläggande arbete av P. I. Kurvinen, Suomen Virsirououden alkuvaiheet, vilket utkom redan 1929. Detta är f. ö. även ett standardverk i sitt slag, som ofta citeras av olika författare. Kurvinen har för sin del skildrat den finska psalmdiktningens uppkomsttider, 1500-talet och början av 1600-talet. Dessa tvenne böcker tillsammans giva en helhetsbild och komplettera varandra. I båda böckerna finnas noggranna register över psalmtexterna och deras original.

Innehållet i den finska psalmboken är f. n. underkastad revision. Dess språk är numera föråldrat, så snabbt som finskan utvecklats under de senaste 50 åren. Den nuvarande godkändes av kyrkomötet år 1886. När man läser Hallios psalmhistoria, frapperas man av i huru hög grad psalm-

materialet är internationellt, d. v. s. att psalmerna äro översatta från andra språk, främst tyskan och svenskan. Den finska psalmboken innehåller inalles 536 psalmer, varav 203 härleda sitt ursprung från tiden före år 1600 och 192 från 1600-talet. Den innehåller också därför kärnfull lutherdom. Detta hindrar dock icke att den i hög grad är i behov av modernisering. Finlands svenska psalmbok har icke ett i samma grad föråldrat språk och äger dessutom ett tillägg av år 1928, men är också den f. n. föremål för revision. Prosten Hallio har alltså behandlat den *finska* psalmboken för Finlands evangelisk-lutherska kyrka. Arbetet är av utomordentligt värde.

O. S-n.

Kyrklig konst.

Robert Kloster: Stavangerrenässansen i Rogalands Kirker, utg. av Stavanger Museum, Stavanger 1936.

I en vacker bok om 1600-talets snickerier i Rogalands kyrkor har R. Kloster framlagt ett rikt material, som på ett intressant sätt belyser den äldsta protestantiska kyrkoinredningen inom ett visst begränsat område. Ett stort antal altartavlor, predikstolar, läktarbröstningar, bänkar, epitafier m. m. bli analyserade och grupperas — till stor del tack vare bevarande räkenskaper — till ett antal snickare i Stavanger, av vilka Thomas och Lauritz samt Christian äro de förnämsta. De överföra från Bergen en nord-europeisk renässans, som redan där blivit åtskilligt förenkla och bygdemässig, och utveckla den i sin hemort ytterligare i primitiv riktning. Det vore orätt, att värdera dessa slöjdalster efter en estetisk måttstock; de bedömas här istället som en källa till upplysning om

kulturförhållanden i en del av Norden under en betydelsefull tid. Det visar sig, att de rikt flödande kyrkliga beställningarna på nya inredningsföremål i hög grad gynna uppkomsten av ett fast ordnat snickarskrå med stigande anspråk på kvalitet. Vid inredningen följdes ganska noga ett kyrkligt program, som utgår från biskop Foss' statuter på synoden i Bergen 1589. Här framlägges ett bestämt program för kyrkans inredning med direktiv för anskaffande av inventarier och t. o. m. detaljerade föreskrifter om altartavlans utseende. Denna del av materialet — den ikonografiska — är i avhandlingen rätt försummad. Men i övrigt är det en glädje att se fruktbringande resultat så klart och enkelt framställt, så väl disponerat och så vackert utstyrt som i föreliggande bok.

Bengt Cnattingius.

O. Källström: Medeltida silverax från svenska och finska kyrkor. Vitterhetsakademiens handl. 42: 2, Stockholm 1936. Kr. 2:—

I Gustav Vasas register över kyrksilver nämnas ibland förgyllda och oförgyllda ax i Svealands och Finlands kyrkor. Då sådana icke bevarats till våra dagar, har amanuensen O. Källström lyckats konstatera, att denna föremålstyp är obekant även i andra länder. Förf. uppställer sedan den hypotesen, att dessa ax varit votivgåvor för god skörd, vilka offerats åt det uppsvenska nationalhelgonet Erik den helige. I en passus av Erikslegenden omnämnes verkligen också en votivgåva bestående av »ax av förgyllt silver», som skulle offeras av bönderna i några av hungersnöd hem-sökta byar i Uppland. Offergåvan var — kan man säga — grundad på ut-

trycket »Erik ger ax». På liknande sätt ha fiskarna vid kusten brukat skänka silverfisk till kyrkan för att få fiskelycka — en sådan finnes bevarad från Tynderö kyrka i Medelpad. Källströms förklaring av de medeltida silveraxens betydelse i kulten är både intressant och betydelsefull. Värdefullt hade varit att få en översikt av Erikskultens utbredning genom en statistisk undersökning av helgonbildernas förekomst samt uppgifter ur liturgiska o. a. handlingar. Nu får man nöja sig med en allmän hänvisning till äldre litteratur. De andra hypoteserna, som lämnas till förklaring av dessa föremål, synas icke så rimliga.

Bengt Cnattingius.

W. Waetzoldt: Dürers Ritter, Tod und Teufel. Preussische Jahrbücher 33, Verlag von Georg Stilke, Berlin 1936.

Det fängslande kopparsticket »Ritter, Tod und Teufel» har den framstående Dürerkännaren Wilhelm Waetzoldt gjort till föremål för en god populär framställning. Hela tidsepoken, reformationstidens begynnelse, med dess mörka skuggor, som falla över livsglädjen och kamplusten, rullas upp som bakgrund till denna märkliga bild. Djävulstron, som i hög grad behärskade Luther, och riddaridealet, som förbands med helgondyrkan, äro bildens tvenne element. Det uppges, att detta kopparstick på grund av framställningen av hjälten, älskats både av Nietzsche och Hitler. Men vad som i vårt sammanhang synes betydelsefullare är att denna strålande, sant evangeliska framställning måste fångla alla vänner av religiös konst. Den borde i reproduktion finnas i varje prästhem.

Bengt Cnattingius.

Thor B. Kielland: Fröydis Haavardsholm, Sigurd Willock, Hugo Lous Mohr. Gyldendals små kunstaböcker å 1: 50, Oslo 1935 och 1936.

I den trevliga serien Gyldendals små kunstaböcker, behandlande moderna norska målare, har senast utkommit Hugo Mohr och Fröydis Haavardsholm. De äro berättigade att vinna uppmärksamhet ur kyrklig konstsynpunkt. Den sistnämnda är en av nordens yppersta målare av kyrkfönster. Hon äger en ornamentalt dramatisk uppfattning, idealisk för uppgiften att fylla fönstrens glas med ett myllrande vimmel av figurer och ornament. Därtill besitter hon flödan- de rik uppfinningsförmåga och en betydelsefull underbyggnad: »en klok, allvarlig, religiös tro». Hennes många bidrag till den kyrkliga bokkonsten, som kanske kunna betecknas som det bästa just nu på detta område i den protestantiska kristenheten (det vill kanske icke säga så mycket!), kommer längre fram att göras till föremål för en uppsats i denna tidskrift. Under de senaste åren har hon också ägnat sin begåvning åt kyrkliga textilier. I Hugo Mohr, Sörensens elev, möta vi en allvarligt strävande målare, som redan fått flera mycket stora uppdrag av kyrklig art. Från de något El Greco-betonade freskerna i Johanneskyrkans menighetshus i Bergen över de ganska självständiga altarmålningarna i Volda kyrka går vägen till de under arbete varande målningarna i Vår Frelsers kirke i Oslo, som äro mycket Sörensen-influerade, men av en stark verkan.

De båda levnadsskildringarna, som äro prydda med vackert reproducerade bilder, kunna livligt rekommenderas, ty ovannämnda konstnärer äro verkligen värda att stifta bekantskap med.

Bengt Cnattingius.

Ernst Grohne: Die bremischen Truhen mit reformatorischen Darstellungen und der Ursprung ihrer Motive. Bremer, A. Geist Verlag 1936.

Ett ganska stort antal kistor av bremiskt ursprung från 1500- och 1600-talen äro prydda med snidade framställningar av syndafallet, kopparormen, korsfästelsen m. m. samt motivet med en man under ett träd, vilket anspelar på Rom. 7:24. Denna bildsammanställning analyseras i ett nyss utkommet verk med ovanstående titel. Det visar sig, att bildframställningen har en genomförd reformatrisk idé, som till största delen går tillbaka på Lucas Cranachs målningar. I några fall, t. ex. i trädsymboliken, ligga medeltida föreställningar till grund. Lutherska tankar i Cranachs konstspråk ha här på nordvästtysk mark fått en folklig utformning. Den lärda avhandlingen är ett viktigt bidrag till reformationskonstens ikonografi och borde inte förbigås av kyrko- och dogmhistorisk vetenskap, när det gäller att få en inblick i 1500-talets idéhistoria och dess sammanhang med medeltiden. De urgamla föreställningarna om livsträdet och dess egendomliga omvandlingar i folktradition, legend och bildkonst i renässansens Tyskland för att illustrera den Lutherska försoningslära är ett givande kapitel, som bäst visar den betydelse, som den teologiska forskningen verkligen bör fästa vid konstens framställningar.

Bengt Cnattingius.

Monica Rydbeck: Skånes stenmästare före 1200. Lund 1936.

Sture Bolin: Skånelands historia, del II. Lund 1933.

Mårten Sjöbeck: Skåne. Färdvägar och vandringsstigar utgå-

ende från statsbanorna. Stockholm 1936.

En bok om Skåne, del I, redigerad av G. Carlquist. Malmö 1936.

I december 1936 disputerade amanuensen vid Lunds universitets historiska museum Monica Rydbeck på en avhandling om Skånes stenmästare före 1200, i vilken hon främst samlar och ordnar den rikedom av romansk skulptur, som under inflytande från Lunds domkyrka växte fram i provinsen under den stora kyrkobyggnadsperioden efter domens invigning 1145.

Med ett givande, delvis nytt grepp knyter hon samman denna skulptur med den konstnärliga kulturen från seklerna närmast före kristendomens seger och markerar därmed sammanhangen bakåt. Hon skildrar den danskskånska vikingatidens relationer till olika länder, främst England, och antyder även den inhemska utvecklingen under denna tid. Det konstnärliga uttrycket för den spirande kulturen är främst bildstenarna, från 900- och 1000-talen, som också äro de äldsta kristna minnesmärkena. Bland dem är bredvid den jylländska Jellingestenen det skånska Hunnestadsmonumentet, nu i Lunds universitets historiska museum, det mest betydande. Tusentalet är den egentliga kristna expansionens sekel, och Adam van Bremen nämner 1070, att det finns trehundra kyrkor i Skåne — så gott som alla givetvis i trä. I kapitlet Skånes äldsta kyrkor behandlar förf. de båda stavkyrkorna i Lund och samlar övriga rester av ålderdomliga träkonstruktioner i Skåne. Hon söker vidare visa, hur 1000-talskyrkorna i regel legat på samma platser som de senare stenkirkorna. 1060 inrättades biskopsdömen i Lund och Dalby — dubblingen en följd av motsättningarna mellan

tyskt och engelskt. Biskop Eginos treskeppiga Dalbykyrka med rakslutet kor ingår ju ännu i den nuvarande kyrkan. I diskussionen om den samtida stenkyrka, som antages ha uppförts i Lund kommer förf. icke till några nya resultat. Vid den därpå följande skildringen av Lundadomen och dess stilfränder är en av de ledande synpunkterna, att den äldre byggnadsledaren, Donatus, kommit från byggnadshyttan vid Speyer, och hans efterträdare Regnerus från Speyers avläggare, Mainz, emedan de ursprungliga västtornen äro utförda under ledning av en tredje mästare, från Soest.

Huvudparten av avhandlingen skildrar Lundastenmästarnas verksamhet ute i provinsen. Dalbykyrkans förhall, uppförd parallellt med domkyrkobygget av Byzantios, och Vä kyrka, i vilken författaren ser ett verk av domkyrkoarkitekten Regnerus, äro de tidigaste välbevarade spåren av denna verksamhet. Främst genom en långt driven detaljanalys söker författaren sedan fördela hela det övriga materialet av dopfuntar, tympanonfält, portalomfattningar, absidutsmyckning och annan dekorativ stensulptur på kända eller namnade mästare, bland vilka de förnämsta äro Mårten Stenmästare, som med runor signerat flera av sina funtar, Carl Stenmästare, vars namn läses på Ö. Herrestads tympanon, och Trydemästaren, identisk med gottlandsmästaren Majestatis, döpt efter den kyrka, där hans rikaste skulpturutsmyckning funnits. Förf. dyker i regel direkt ned på de skulpturala detaljerna, vilka äro mest givande ur bevissynpunkt, och behandlar så gott som endast sammanfattningsvis de arkitektoniska dragen. Hon följer utvecklingen fram till seklets slut, när teglet kommer in (Gumlösa kyrka 1191), när den gamla kyrkotypen med enskeppigt långhus, kor och rundad

absid ersättes av en ny typ med rak koravslutning och när den romanska stiliseringen inom skulpturen får vika för en begynnande gotisk naturalism. Som en utgångspunkt för denna övergångstids byggnadskonst nämnes den försvunna Allhelgonakyrkan i Lund. Men det betonas med skärpa, att det är 1100-talet som är den stora byggnadsperioden.

De sekler Monica Rydbecks avhandling ompänner äro utan tvekan de största i Skånes historia. På en kort tid uppföras de ojämförligt flesta av landskapets kyrkor, smyckas med skulptur och inredas. En stark inre och yttre organisation, en kulturell och konstnärlig mognad och intensiv bearbetning uppföras och utifrån måste utgöra grundlaget för en sådan prestation. I Sture Bolins populära men utomordentligt klarläggande bok Skånelands historia får man det historiska skeendet kring kyrkobyggandets tid. En första del av verket sträcker sig fram till omkring år 1000 och slutar med staden Lunds framväxt. Andra delen, 1933, tar upp 1000-talet till behandling. Här skildras landskapets växt, organisation och utveckling genom inre naturbetingade faktorer, genom uppgåendet i den större samsamheten Danmark, och genom påverkningar utifrån. Hela bakgrunden till den kyrkliga och därmed också i hög grad den konstnärliga utvecklingen lägges upp. Missionssträvandena från engelskt och tyskt håll utgör händelseförloppet röda tråd och Dalby och Lunds domkyrkors uppförande utgör vändpunkter i skildringen. Sista kapitlet ger en översikt av det kyrkliga livets organisation omkring år 1100. Lundadomen, som just håller på att resas, blir symbolen för det fast byggda riket, som hunnit så långt i utvecklingen att samfällt arbete under enhetlig ledning kan utföras. Därmed

är utgångspunkten given för det kommande seklets kyrkobyggande även på landsbygden.

Kyrkans och bebyggelsens samband med bygdens blomstring och naturförutsättningarnas bestämmande inflytande därpå utgör det genomgående temat i en annan Skånebok, som är nyutkommen, nämligen Märten Sjöbecks. Trots sin karaktär av resehandbok har denna skildring av provinsen genom sina synpunkter ett mycket allmänt intresse. Kyrkorna ägnas dels en kort översiktlig framställning, dels träda de under författarens vandringar genom landskapet i korta karakteristiker fram ur sin miljö.

En fjärde ny översikt över Skånes kyrkor ger Ragnar Blomquist i ett kapitel i En bok om Skåne, utgiven för Kulturhistoriska museet i Lund. Den 34 sidor långa uppsatsen kan icke ge det rätta begreppet om materialets oändliga rikedom. Men den skänker i stället i pedagogiskt klar översikt huvudlinjerna av utvecklingen från stavkyrkornas tid och fram till Skovgaardsmosaiken i Lundadomen. Blomquist, som deltagit i den nyligen fullbordade restaureringen av Dalby kyrka ger denna kyrka något större utrymme och betydelse än Monica Rydbeck och nämner som tidiga avläggare av den Bjällerup och Skårby. Han skildrar sedan den romanska landskyrkans typer och nämner de olika slagen av torn, det breda västtornet, som går tillbaka till Lunds domkyrkas äldsta dubbeltorn, det kvadratiska tornet, som han anser har sin utgångspunkt i Dalbykyrkans senare med ett nytt ersatta torn, och de runda tornen, som han vill sätta i samband med de äldsta fästningarnas kärntorn. Han skildrar hur naturstenen vid 1100-talets slut får vika för teglet, ger antydningar om de äldsta klostren och följer utvecklingen fram till köpmans-

städernas gotiska katedraler. I en god översikt antyder han interiörens skiftande utseende under tidernas lopp: kalkmåleriets olika skeden — de tidiga målningarna på triumfbågarna och 13- och 1400-talens måleri i samband med valvslagningen; altarets utveckling från det murade altaret med antemensale — ett romanskt bevarat i Lyngsjö — fram till sengotikens tyska och nederländska altarskåp; träskulpturens utveckling. I korthet följs kyrkobyggandet även genom nyare tid, och exempel på renässansens och 1700-talsbarockens interiörkonst nämnas.

Också på andra håll i En bok om Skåne antydes kyrkornas betydelse, som i kapitlet om städerna och om borgarna samt i kapitlet om Den textila hemslöjden. I det ypperliga avsnittet om By och gård, hushållning och folkliv, saknar man däremot kyrkan på dess plats i byn. Något avsnitt om folkkonst utöver textilkonsten finns icke i den nu utkomna delen; annars hade ytterligare tillfällen till att påvisa kyrkokonstens inverkan kunnat givas. Bokens sista kapitel handlar om det skånska fromhetslivet genom tiderna och är författat av biskop Edvard Rohde.

Samtliga kapitel i Kulturens Skåne-bok äro starkt sammanfattande och ge blott huvudlinjerna, icke detaljerna. Granskar man litteraturförteckningen till kyrkoavsnittet finner man att det överhuvud icke finns någon allsidig översikt av större mått utan blott en rad specialundersökningar. Var och en som arbetat med skånskt material, det må gälla kyrkorna eller andra forskningsområden, vet vilka svårigheter detta medför. Allt det som mängden av skånska lantkyrkor kan berätta och innehåller är icke på lättgripbart sätt tillgängligt i tryck. Skånebanden av Sveriges kyrkor äro — trots omsorgsfulla specialavhandlingar

som Monica Rydbecks eller klara översikter som Ragnar Blomquists — ett önskemål, som är mycket vitt utbrett. Först mot bakgrunden av dem kunna de större kultursammanhangen överblickas. *N. G. Sandblad.*

Till uppbyggelse.

Joel Wangö: Till kamp och seger. Beträktelser för skolgång. Håkan Ohlssons boktr., Lund. 127 s. Hft. kr. 1:75.

Caisy Elander: Vägen till trygghet. Beträktelser för ungdom. Diakonistyrelsens Bokförlag. 154 s. Hft. kr. 2:—, inb. kr. 3:—.

Båda dessa böcker utgöras av betraktelser — förmodligen vid den s. k. morgonbönen — för studerande ungdom. Böckerna äro förträffliga, var efter sin art.

Wangö vinner genom sitt sympatiskt enkla, flärdfria framställningsätt. Hans betraktelser kännetecknas av en gedigen rättframhet, som strax går rakt på sak och vädjar till unga människors uppmärksamhet och eftertanke inför kristendomens värden. Det kan ej annat än tilltala pojkar att på detta sunda, manliga sätt få »ledning i kampen för Guds rike», och man förstår väl att boken utgivits efter uppmaning »av goda vänner, som önskat få läsa i bok, vad de förut hört muntligen».

Elanders bok ligger på ett något högre plan. Företalet angiver ock att den är avsedd för de högre skolornas ungdom. Den sysslar delvis med »problem». Därför äro somliga av betraktelserna på ett mycket skickligt sätt ej bara uppbyggliga utan ock teoretiskt utredande. Förf. ger sig under morgonbönens få minuter frimodigt i kast med flera av kristendomens djupaste och största frågor. För detta ändamål utgöra vissa av betraktel-

serna sammanhängande serier med gemensamt innehåll, ex. synd och skuld, nåden, försoningen o. s. v. Anmärkningsvärt är att förf. vid utredandet av vissa frågor söker att med för-enklade termer referera synpunkter i bemärkta teologiska arbeten — ett utmärkt sätt att låta studerande ungdom komma i kontakt med nutidens teologiska tänkande. Även om man på något ställe nödgas sätta frågetecken för förf:s utredning av vissa kristna sanningar, giver man ett varmt erkännande åt denna friska, medryckande, ärliga och andaktsmättade ungdomsbok.

E. L.

Martin Luther: Guds ord och löfte. Dagliga betraktelser. Sammanställd av D:r Karl Wille. Översättning av Henrik Hägglund. Diakonistyrelsens förlag. 390 s. Hft. kr. 5:—, inb. kr. 6:50.

Man tror gärna översättarens försäkran i företalet till denna bok, att denna samling Lutherord är en av de bästa och allsidigaste som någonsin utgivits. Luthers produktion är ju jättelik — vem kan ge sig i kast därmed? Många utdrag ur Luthers skrifter ha ju därför sett dagen och här är alltså ännu en sammansättning av Lutherord, hämtade från hans många skrifter. Boken är på ett mycket skickligt sätt uppställd som andaktsbok med citat från någon av Luthers skrifter som en kort betraktelse för varje dag. I ett register lämnas upplysning om varest vederbörande citat återfinnes hos Luther. Uppställningen är gjord efter kyrkoåret och följaktligen uppdelad i veckor, varje betraktelse utgår från ett bestämt bibelord och utgångspunkten för varje vecka utgöres av något ord ur resp. söndagars predikotexter. Varje vecka är dess-

utom försedd med en sammanfattande rubrik, som giver en god föreställning om innehållet, ex.: Kallelse och utkorelse, Kristi offer, Glädje i den helige Ande, Församlingens nya sång, Stark till den inre människan, Kyrkans helgelsekraft o. s. v.

Boken kan varmt anbefallas. Den ger oss klar insikt i vad Luther tänkte och lärde om den kristna tron och det kristna livet. Den för oss därför rakt in i Luthers trosliv. »Luther är och förblir Luther», säger övers. i företalet. Varje sida bestyrker detta påstående. Här möta överallt gyllene ord av fader Luther: enkla, barnsliga ord, som låta oss blicka djupt ned i fromhetens, gudsförtröstans och tillbedjans väsende — trotsiga, djärva ord, som vittna om trons okuvliga kraft — rättframma och även humoristiska ord, som låta det frodiga Lutherspråket väl komma till sin rätt — och slutligen naturligtvis ord av helig visdom och kunskap, som vittna om att Luther var en Guds man. Man bör vara översättaren och Diakonistyrelsens Bokförlag tacksam att vi fått denna fyndgruva för Lutherord införlivad med vår uppbyggelselitteratur.

E. L.

Natanael Beskow: Nutidsmänniskan och religionen. Birkagårdens förlag. 263 s. Hft. kr. 4:75, inb. kr. 6:—.

Boken innehåller dels föredrag, dels predikningar och uppbyggelsestal, allt kännetecknat av författarens andligt intensiva, samvetsväckande och praktiskt inställda förkunnelse. Beskow lever ju i mycket hög grad med i allt som rör sig i tiden, »tänker igenom tidens problem inför Guds ansikte». Han har känning med och säkerligen stort förtroende hos vitt skilda grupper av vårt folk och han kommer dem

till mötes och talar till dem som en vilken är förvissad om att lösningen på livets problem ligger hos den levande Kristus, och att vad världen behöver och längtar efter är människor, gripna av Kristus och drivna av Kristus. Tidens andliga nöd kommer ofta till tals på dessa sidor. Förf. har ju i dessa stycken vissa erinringar betr. den s. k. officiella kristendomen, men vad han innerst åsyftar, är väl vad också varje ansvarskännande präst eftersträvar. Även Beskow anser sig emellertid kunna påvisa starka och äkta religiösa behov i denna som man annars lätt nog tycker förvärldsligade tid. Han har en känd förmåga att

kunna predika intensivt och koncentrerat, så att man med stor behållning även läser hans predikningar, enär de i hög grad tvinga en till att läsa *om* och tänka *efter*. Han leder med det självupplevdas säkerhet åhöraren fram till det genuint religiösa och kristliga och säger sitt övertygande: *Här* — finns det vi söka och behöva! och giver samtidigt sin starkt personligt uppfordrande anvisning: *Så* — skall och kan nu detta av oss personligen tillägnas. Djup fromhet, kristen aktivitet, ansvar för bröderna och världen i stort känneteckna såväl denna som förf:s föregående böcker.

E. L.

Korta anmälningar om insänd litteratur.

Till en redaktion inflyter alltid åtskillig litteratur, som icke direkt ligger i linje med den uppgift som tidsskriften föresatt sig. Å den andra sidan kan redaktionen förvänta att dess läsare ha intresse att få uppgifter om även dessa nyheter på bokmarknaden, även om icke rimligtvis utrymme kan beredas dem inom recensionsavdelningen.

I andra fall insändas till redaktionen böcker, som utgivas årligen, kalender, årsböcker o. d. Läsaren som redan genom en tidigare presentation gjorts förtrogen med innehållet i dessa, väntar sig icke årligen en utförligare redogörelse för sådana publikationer, medan däremot en anteckning om den nya årgången, och ett kort meddelande om det för året specifika kan vara på sin plats.

Det är redaktionens avsikt att hädanefter i en kortfattad anmälan samla tillhoppa insänd litteratur av ovan angivna art, och på ett mindre utrymmeskrävande sätt ge korta upp-

gifter och sammanfattande omdömen därom. Början göres därmed härnadan.

För att spara utrymme brukas följande förkortningar på de svenska förlagen: Diak. = Svenska kyrkans Diakonistyrelsens förlag, Stockholm; Gleer. = C. W. K. Gleerups förlag, Lund; N. Mus. = Nordiska musikförlaget, Stockholm.

Årsböcker och kalendrar.

För 17:e gången utger Diak. sin *Svenska kyrkans årsbok 1937* (336 sid.), innehållande en tillförlitlig översikt av vad som utkommit av litteratur på det kyrkliga området, och som vanligt med praktiga sammanfattande översikter över de viktigaste tilldragelserna inom och utom vårt land inom kyrkan. Den är den vederhäftigaste uppslagsbok för olika grenar av kyrklig verksamhet. Anmälaren gläder sig att plats på nytt kunnat ges också åt förteckningen över Kyrkosångsrörelsens organisationer.